

13-14

Sayı 13 - 14 ÖZEL SAYI

Tarih Bilinci

Tarih ve Kültür Dergisi

TARİH BİLİNCİ

Tarih ve Kültür Dergisi

Sayı:13-14 ÖZEL SAYI

üç ayda bir yayınlanır

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği adına
Hasan KONUK

Yazı İşleri Müdürü
Zekeriya AÇIKGÖZ

Editör
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

Genel Koordinatör
Recep ŞENAY

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Cahid BALTACI
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Prof. Dr. Mehmet CAN
Prof. Dr. Orhan KILIÇ
Prof. Dr. İdris BAL
Prof. Dr. Bedri GENCER
Prof. Dr. Nihat BULUT
Prof. Dr. Yücel OĞURLU
Doç. Dr. Mustafa ŞENTOP
Doç. Dr. Mazhar BAĞLI
Doç. Dr. Ensar NIŞANCI
Doç. Dr. Ahmet YILDIZ
Doç. Dr. Senai YALÇINKAYA
Yrd. Doç. Dr. Bedri MERMUTLU
Yrd. Doç. Dr. Şükran YAŞAR
Yrd. Doç. Dr. Nazım ELMAS
Dr. Selim Cafer KARATAŞ
Dr. Faruk ÖNDAĞ
Av. Reşat PETEK
Sadık YALSIZUÇANLAR

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Erkan Türe
Prof. Dr. Mustafa SAMASTI
Prof. Dr. Ziya KAZICI
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK
Veli ŞİRİN

Hukuk Danışmanları
Av. Ömer BOZOĞLU
Av. Hüseyin ÖZTÜRK

Düzeltilme / Tashih
H. İbrahim ÖZTÜRKÇÜ

Grafik Tasarım
A4 Grafik - Recep ŞENAY
bilgi@a4grafik.net

Baskı
Milsan

İdare Yeri
İhlamur Sk. Çadırcı İş Merkezi 18/8 Pendik-İstanbul
Tel.: 0216 483 26 22 - 390 02 54 - 354 20 56
tarhibilincidergisi@gmail.com

www.tbdd.org

HAKEM KURULU

1. Prof. Dr. Cahid BALTACI
2. Prof. Dr. Mehmet ÇELİK
4. Prof. Dr. Yücel OĞURLU
5. Prof. Dr. İdris BAL
6. Doç. Dr. Ahmet YILDIZ

YAYIN İLKELERİMİZ

- 1) Tarih Bilinci Dergisi "hakemli dergi" olup üç ayda bir yayınlanır. Derginin sahibi "Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği"dir.
- 2) Dergide tarih ilmi başta olmak üzere sosyal ilimler ve sanatla ilgili yazılara, hakemlerin kontrolünden geçmiş akademik makalelere yer verilir.
- 3) Dergimizde yayınlanan yazıların ilmi ve hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.
- 4) Derginin yayın dili Türkçe'dir. Türkçe'nin dışında başka dillerdeki yazılar için Türkçe özet istenir.
- 5) Dergide yayınlanacak yazılar on sayfa geçmemelidir.
- 6) Yazılar elektronik posta ile tarhibilinci@tbdd.org adresine gönderilmelidir.

Babil esaretinden miladi ilk yıllara Yahudiler

Bu çalışma Babil Sürgünü'nden Miladi ilk yıllara kadar olan dönemi incelemektedir. Bu sürgün Yahuda Krallığı'nın Babilliler tarafından M.Ö. 598 ve 587 yılları arasında işgal edilmesi sonucu başlamış, M.Ö. Perslerin Babillileri yenmesi sonucu ile de son bulmuştur. Pers Kralı Koreş, bu tarihten sonar Yahudilere Filistin'e dönüş iznini vermiştir. Koreş'in izin süreci Yahudilik ve Yahudi hayatı açısından bir çok değişimin ve yeniliğin dönüm noktası olmuştur.

Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU

Bahsettiğimiz bu süreç, birinci mâbedin yıkılması ve Yahudi halkının sürgün edilmesiyle sonuçlanan Bâbil istilası sonrası cereyan eden tarihi ele almaktadır. İlk olarak Yahudiler, İbrahim ile başlayan süreç içerisinde Tanrı ile ahid yapmış, Yusuf ile Mısır'a göç etmiş, Musa ile Mısır'dan, zulümden kurtulmuş ve nihayetinde 'kutsal topraklara' yerleşmiştir. Bu topraklarda buldukları zaman diliminde 'Hakimler dönemi' (M. Ö. 1200-1000) ile 'Krallık dönemi' (M. Ö. 1020-928) ve bu dönem içerisinde Davut ile başlayan büyük ihtişamı, Süleyman'ın ölümü sonrası devletin ikiye bölünmesini yaşamıştır. İlk bölünmeye neden olan Kuzey İsrail Krallığı'nın Asurlular tarafından yıkılması müteakibinde, takriben bir buçuk asır sonra, Nabopolassar'ın ölümünün ardından tahta oğlu Nabukadnezar'ın geçmesi ve genç kralın yeni fetihlere başlaması sonucu büyük imparatorluk haline gelen Babilliler¹ güneyde bulunan Yahuda Krallığı'nı (MÖ. 586/7) yıkmıştır.²

Süleyman Mâbedi'nin yıkılarak burada bulunan halkın büyük çoğunluğunun Babil'e sürgün edilip, yarım asır kadar yabancı topraklarda yaşamaya zorlanmalarıyla

neticelenen bu ikinci yıkım Yahudi tarihinin ilk büyük sürgünü ve en önemli dönüm noktasıdır.

Yeni kurulan Babil İmparatorluğu, Nebukadnezar'ın hüküm sürdüğü dönemde birçok devlet ve milletleri etkisi altında bırakan üstün güç konumunda idi. Yayılma politikası güden Nebukadnezar iktidar olmasının hemen akabinde Filistin ve Suriye'deki hâkimiyetini pekiştirmiş ve sonrasında M.Ö. 601 yılında Mısır'ı işgal girişimlerinde bulunmuş fakat bunda muvafakat sağlayamamıştır.³ Babil'in Mısır'ı zapt edememesinin olumsuz tesiri nedeniyle Yahuda da dâhil olmak kaydı ile Filistin ve Suriye'deki bazı yönetimler Babil'e karşı isyan etmiştir. İlk zamanlarda Babil İmparatorluğu'na karşı orta yollu bir siyaset uygulayan Yahuda kendi topraklarında ve çevre bölgelerde tekrar güç elde etmek istemesinden ötürü Babil yönetimine karşı zaman zaman isyan etmişlerdir. Babil'e karşı yapılan bu baş kaldırmalar nedeniyle Kudüs birkaç kez işgale maruz kalmıştır.

M.Ö. 586'da gerçekleştirilen son işgalde Kudüs tamamen tahrip edilip mâbed parçalanmıştır. Mâbedden arta kalan eşyalar ise

Babil'e götürülmüştür.⁴ İstila sırasında mâbedde bulunan Ahid Sandığı bir rivayete göre parçalanmış, diğer bir rivayete göre ise istila öncesi Manaşşe tarafından mâbedden alınmıştır.⁵ Yaşanan hadiseler neticesinde Yahuda devleti yok edilerek halkı Babil'e sürgüne gönderilmiştir.

Kutsal Kitap'a göre Kudüs'ün yıkılıp yerle bir edilmesi ve halkının Babil'e sürgün gönderilmesi, Yahuda kralı Yehoyakim zamanında başlamıştır. Gerçi Yehoyakim üç yıl boyunca Nebukadnezar'a karşı başkaldırana kadar bu hadiseyi geciktirmeye çalışmıştır.⁶ Babil sürgünü kral Sidkiya döneminde nihayete ermiştir.

Kudüs'ü zapt eden Babil kralı Nebukadnezar, Yahuda kralı Yehoyakin'i, ailesini, yöneticileri, askerleri, zanaatkarları, demircileri Kudüs ve Yahuda'dan yaklaşık on bin insanı sürgüne göndermiş ayrıca tapınak ile kral sarayının bütün hazinelerini alarak, kral Süleyman'ın tapınak için yaptırdığı altın eşyaların tümünü parçalamıştır.⁷ Nebukadnezar Yehoyakin'i tutsak alıp Babil'e götürdükten sonra yerine amcası Sidkiya'yı⁸ (Mattanya) kral olarak atamıştır.⁹

Kral Sidkiya, krallığının ilerleyen zamanlarında Firavun'a güvenerek Babil'e karşı ayaklanmış, bu esnada Firavun'un ordusu Yahuda'ya yardım için Mısır'dan çıkmış ve bundan dolayı Babilliler de Kudüs'ten geri çekilmiştir. Daha sonra Firavun kral Sidkiya'ya verdiği sözü tutmaması nedeniyle durum tersine döndüğünden Babil'in Yahuda'ya saldırması kaçınılmaz olmuştur.10 Nebukadnezzar, Yahuda'nın bir daha kendilerine karşı isyan etmemesi için komutanı Nebuzaradan'ı, Kudüs'ü yok etmek üzere vazifelen-dirmiştir.¹¹

Bu nedenle, Sidkiya'nın krallığının dokuzuncu yılında, onuncu ayın onuncu günü, Kral Nebukadnezzar'ın komutanı Nebuzaradan, bütün ordusuyla Yeruşalim önlerine gele-rek ordugâh kurmuş kentin çevre-sine rampa yapıp kenti kuşatma altına almıştır. Sidkiya'nın bütün ordusu bozguna uğramış, Kral Sidkiya yakalanıp Rivla'da Babil Kralı'nın huzuruna çıkarılıp yargı-lanmıştır. Kralın oğulları gözü önünde öldürülmüş ve kendisi de gözleri kör edildikten sonra, zincire vurularak Babil'e götürülmüştür.¹² Babil, Yahuda şehirlerini işgal edip orayı yakıp yıkmasına rağmen Bünyamin kabilesinin bulunduğu bölgeye dokunmamış ve bu yerin idaresine Gedelya'yı getirmiştir. Gerçi Gedelya'nın Babil ile anlaşığı gerekçesiyle kral soyundan Elişama oğlu Netenya oğlu İsmail ve on adamı tarafından Mispâ'da öldürül-mesinin ardından Babil, yeniden sürgün faaliyetlerini başlatmıştır.¹³ Yaşanan bu sürgün tecrübeleri aynı

zamanda Bünyamin ve din adamı sınıfını oluş-turan Levi soyunun politeizmi bırakıp monoteist bir inanca dönmelerinde bir dönüm noktası kabul edilmiştir.¹⁴

Kral Nebukadnezzar döneminde gerçekleş-en bu hadiseler, Yahudilerin en önemli merkezi olan başkent Kudüs'ün, yani Yahuda

krallığı'nın, İsrail krallığı gibi son bulmasına sebep olmuştur. İsrailoğulları'nın yaşadığı bu olumsuz durum, Babil'in Persler karşısında mağlup olmasının akabinde Pers Kralı Koreş'in sürgündekileri kendi topraklarına dönmesine müsaade etmesine kadar sürmüştür.

İsrailoğulları'nın başına gelen sıkıntılarının ve sürgünlerin şiddetinin fazla olması, o dönemin iktidarların Babil'e karşı sık sık ayaklanma-sından kaynaklanmaktadır. Zira en son gerçekleşen ayaklanma sonucunda artık Yahuda bir daha toparlanamayacak duruma düşmüş, halkı ise topraklarından sürül-müştür. Bu hadiselerin, Kutsal Kitap'ta detayına kadar belirtilmesine rağmen Babil kaynaklarında nadiren yer alması o dönemde bulunan Yahudilerin Babil'de çok önem arz etmediğini göstermektedir.¹⁵ Bunun sebebinde Yahuda'nın küçük bir kabile devleti, Babil'in ise büyük bir imparatorluk olması yatmaktadır. Babil sürgününde bulunan Yahudiler orada yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu nedenle de kendi kurumlarını oluşturmaya gayret etmişlerdir. Lâkin kendi kurumlarını oluştururken asla anavatanlarına geri dönme ümitlerini yitirmemişler, bu maksatla daima Tanrı'ya yalvarıp yakarmışlardır. Yahudilerin çektiği bütün sıkıntılar, yine kendi şeriatlarına uygun şekilde yaşamasına, kendilerinin hayatta kalması için zor koşullara

uyum sağlamasına ve bağımsız dini, ulusal bir hayatın oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁶

Hiç şüphesiz bu süreçte, kendi inanç ve yaşayışlarının devamlılığını sağlamada Yahudi dini liderlerin ve o dönem içerisindeki peygamberlerin katkısı çoktur. Yeremya'da zikredilen 'evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın. Sizi sürmüş olduğum kentin esenliği için uğraşın. O kent için Rab'be dua edin, esenliğiniz onun-kine bağlıdır'¹⁷ ifadesi sürgünde bulunan halkı teskin etme ve yönlendirme açısından önemlidir. Çünkü Peygamber Yeremya'nın halka ilet-tiği bu tavsiyelerin uygulanması sürgünde yaşayan Yahudilerin yok olmadan tek bir millet olabilmesini sağlamak içindir. Neticede tüm yaşananlar, Yahudilerde seçilmişlik anlayışının doğmasına, hatta müteakip diasporalarda bu fikrin kendi aralarında güçlenmesine neden olmuştur.¹⁸

Bâbil sürgünü esnasında zuhur eden kurumlar arasında sinagoglar ifade edilebilir. Bu dönemde oluşan sinagoglar Yahudiliğin kurumsallaştığının bir göstergesidir. Fakat Bâbil esareti döneminde Yahudilerin ibâdet mekânı mâbedler ve ibâdet-leri hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Kutsal Kitap'ta yer alan metinlerden edindiğimiz bilgiler ışığında Yahudiler bu dönemde buldukları yere uyum sağlamak, kendi topraklarındaki gibi Tanrı'ya ibadet etmek maksadıyla ibadethaneler yapmışlardır. Bunlar, Yahudilerin dua etmek için bir araya geldikleri küçük mekânlardır.¹⁹ Kutsal Kitap'ta zikredilen 'onları uzaktaki uluslar arasına gönderdim, ülkeler arasına dağıttım. Öyleyken gittikleri ülkelerde kısa süre için onlara barınak oldum'²⁰ ifadesi Bâbil'de Süleyman Mâbedi'nin yerine inşa edilen sinagoglara ve dini faaliyet alanı olan mekânlara işaret etmektedir.

İsrailoğulları'nın karşılaştığı Babil sürgünü ile ilgili hususlar Kutsal Kitap'ta (*Hezekiel, Yeremya, II. Tarihler, II. Krallar ve II. Sayılar*) çok değişkenlik arz etmektedir. Buna Yahuda'nın zapt edilmesi, insanlarının öldürülmesi veya sürgüne gönderilenler ile anavatanlarında kalanların sayısı vs. örnek olarak gösterilebilir. Mesela II. Krallar'da yer alan metinlerde sürgüne gönderilenlerin adedi belirtilmemiştir ve 'komutan Nebuzaradan kentte sağ kalanları, Babil Kralı'nın safına geçen kaçakları ve geri kalan halkı sürgün etti. Ancak bağcılık, çiftçilik yapsınlar diye bazı yoksulları orada bıraktı' ifadesi kullanılmıştır.²¹ Yeremya'da yer alan metinlerde ise 'Komutan Nebuzaradan yoksullardan bazılarını, kentte sağ kalanları, Babil Kralı'nın safına geçen kaçakları ve zanaatçıları sürgün etti. Ancak bağcılık, çiftçilik yapsınlar diye bazı yoksulları orada bıraktı'²² ifadesi yer almaktadır. II. Krallar'da 'geride kalanları sürgün etti' ifadesi kullanılırken Yeremya'da ise 'bazı yoksulları geride bıraktı' ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca II. Tarihler'de yer alan metinlerde 'Kıldan Kralı kılıçtan kurtulanları Babil'e sürdü'²³ ve 'Ülke tutulmayan Şabat yıllarını tamamlayıncaya, yetmiş yıl doluncaya kadar ıssız kalıp dinlenecek'²⁴ ifadeleri ile Yahuda'nın en son işgali ile kılıçtan geçirilenlerden geride kalanların tamamının sürgüne gönderildiği anlaşılmaktadır. Sonuç

itibari ile Kutsal Kitap'ta yer alan Babil saldırısı ve Yahudilerin uğradığı akıbetinin hikâye edilmesi metinler arası farklılıktan ötürü tam net değildir. Bazı metinler benzer anlatımlarda çokça ayrıntıya kaçarken bir diğeri ise konuyu genel ele almaktadır. Metinler arasında sunulan rakamlar da değişkenlik arz etmektedir.

İsrailoğulları'nın M.Ö. 586 tarihinden Koreş'in geri dönüşüne izin verdiği tarihe kadar yaşanan süreç Yahudi tarihi açısından dini, siyasi, kültürel, maddi ve birçok boyutta bir dönüm noktası teşkil ettiğini belirtmiş idik. Bu dönemle ilgili bilgiler Kutsal Kitap ve Kutsal Kitap dışı kaynakların yanında arkeolojik bulgular ile tespit edilebilmektedir. Gerçi elde edilen bilgiler de Babil'de bulunan Yahudilerin akıbeti hakkında yeterince bilgiye haiz değildir. Ayrıca Babil sürgünü esnasında orada bırakılanlar hakkında da hemen hemen hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır.²⁵ Zira Kutsal Kitap'ta, Kudüs'te kalanların durumu, sayısı hakkında farklı anlatımlar mevcuttur.

Yaşanan sürgün hadisesi Yahudiler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır, özellikle Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın kral Süleyman'a 'babam Davud'a, İsrail tahtından senin soyunun ardı arkası kesilmeyecektir diye verdiğim sözü tutup krallığını sonsuza dek pekiştireceğim'²⁶ ahdi ile Peygamber Natan'ın kral Davud'a, 'Tanrı'nın bir kelamı olarak, krallığının ve tahtının ebediyen sabit olacağı'²⁷ teminatına rağmen Davud hanedanının ebedi olmadığı anlamına gelen Kudüs'ün ve mâbedinin yıkılıp yıkılması Yahudiler nazarında çok ciddi derin inanç boşluklarının doğmasına, kültürel, sosyal, ekonomik ve birçok anlamda açmazların

oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yahudilerin sürgünde buldukları sürece kültürel değişimlerden en önemlisi dil yönünde olmuştur. O dönemin resmi dili olan Aramca Yahudiler arasında yaygınlık kazanmış zamanla İbranice unutulmuş olmuştur. Bunun en önemli kanıtı tekrar kendi topraklarına yerleştiği dönemde (*Ezra döneminde*) Yahudilerin, Babil'in günlük konuşma dili olan Aramca'yı iyice benimsemeleri, bu nedenle de Kudüs'teki İbranice Kutsal Kitap'ı anlamada güçlük çekmeleri gösterilebilir. Hatta Ezra bu sıkıntıyı aşmak için İbranice okuyup anlayan ve Aramca'ya çevirebilen kişilerden yararlanmıştır. Nehemya'daki ifadeye göre, Kutsal Kitap'ı Levililer okumuş, Yeşua, Bani, Yamin ve diğerleri bunları halka açıklamıştır.²⁸

En önemli açmazlardan bir tanesi, Yahudi Tanrısı (*Yahve*) terk edilerek, galip olan Babil'in Tanrısı (*Marduk*) benimsenmiştir. Bu durum Kutsal Kitap'ta eleştirilmiş ve Babil'in tanrıları alay konusu olmuştur.²⁹ Ayrıca Kutsal Kitap'ta, bazı Yahudilerin kendi tanrılarını bırakarak Babil'in tanrılarını kabulüne karşı Yahve'nin büyüklüğü, kudreti ve birliği³⁰ ile ilgili ifadelerle çokça yer verilmiş, bu inançtan olan insanlar kınanarak uyarılmıştır.³¹ Özellikle bu dönemde yaşanan tüm olumsuzluklara karşı Yahudi halkını uyarın ve onlara yol gösteren peygamberler ve liderler çok önemli idi. Bu kişiler peygamberlerin yolunu takip etmeleri hususunda telkinler vererek eski topraklara ve dolayısı ile ihtişamlı mâbede tekrar kavuşacaklarına dair teminatlarda bulunmuşlardır.³² Gerçi Kutsal Kitap'ta sürgün sonrası mâbedin yıkıldığı ve Koreş'in İsrailoğulları'na topraklarına dönme izni vermesine kadar buranın yapılmadığı bilinmektedir. Yalnız, 'Gedalya öldürüldükten bir gün sonra, ölüm haberi duyulmadan önce Şekem'den, Şilo'dan, Samiriye'den sakallarını tıraş etmiş, giysilerini yırtmış, bedenlerinde yaralar açmış

seksen adamın gelip Tanrı'nın tapınağında sunmak için tahıl, günlük gibi sunular' getirmeleri³³ sürgün sonrası Kudüs'te mâbedin faaliyetinde olduğu, bu maksatla da geride kalan halkın burada ibadet ettikleri görülmektedir.

Kral Nebukadnezar'ın yönetimin sona ermesi ve ilerleyen zamanlarda Persler tarafından yenilgiye uğratılması Babil'in çöküşünü hızlandırmıştır. Pers kralı Koreş'in³⁴ Yahuda halkının, yani İsrailoğulları'nın Kudüs'e dönmelerine (M.Ö. 538) müsaade etmesi anayurtlarına geri dönüşü başlatmıştır. Bununla birlikte dini ve kültürel anlamda yeniden yapılanma dönemine girilmiştir.

Kutsal topraklara dönüş yapan Yahuduların başına Bâbil'de yetişmiş kişilerin atanması kendi aralarında gerginliğe neden olmuştur. Her fırsatta hoşnutsuzluğunu ifade eden Yahudular ile Bâbil sürgününden dönen ve ecdatlarının mirasına sahip çıkmak isteyen diğer Yahudiler arasında gerginlik

yaşanmıştır. Yahudilerce kutsal addedilen toprakların önemi nedeniyle ayrıca bu topraklarda herhangi bir problemin çıkmasını istemeyen Pers idaresi de barışın sağlanması amacıyla İsraililerin başına tekrar liderler görevlendirmiştir. Ezra bölümüne ait metinlere göre, sürgün dönüşünde Yahudilere önderlik yapmak üzere Şeşbassar vali tayin edilmiştir.³⁵ Fakat, Kutsal Kitap'ta yer alan sürgünden dönenlerin listenin başında Şeşbassar'ın olmaması ve Zerubbabel'in³⁶ zikredilmesi bu malumatı belirsizleştirmektedir.

Bâbil istilası ve ardından Yahudi diasporası, Yahudiler için her ne kadar moral bozucu, hayal kırıcı, ümitlerin kalmadığı bir dönem olmuş olsa da Bâbil'den dönüş Yahudilerin yeniden dirilmesi niteliğindedir. Bu ise Kral Koreş'in Yahudularını özgür kılan emannamesi sayesinde mümkün olmuştur.³⁷

Pers Krallı I. Daryus'un desteğiyle³⁸ ve Zerubbabel'in önderliğinde Babil'den dönenler tarafından

mâbed tamamlanmıştır (M.Ö. 515). Daha sonraki dönemlerde Bâbil yönetimince görevlendirilen Ezra'nın liderliğinde atılan adımlar ve Nehemya'nın çalışmaları sayesinde Tevrat'ın son halini alıp, dini, sivil bir yapılanmanın hayata geçirilmesi (M.Ö. 444-420) sağlanarak³⁹ günümüz Yahudiliğinin başlangıcı teşkil edilmiştir. Yaşanan tüm bu olumlu gelişmeler, İsrailoğulları'nın Babil tanrılarını bırakarak kendi tanrısına dönmesine karşılık, daha öncesinde peygamberlerce belirtilen çerçevede, ilahi vaad gereği, Tanrı'nın yardımına mazhar olarak düşünülmüştür.

Yahudi tarihi açısından Babil dönemi ile Pers dönemi, bilgi ve kaynak yetersizliği bakımından, belirsizliğini korumaktadır. Kutsal Kitap'ta Babil'den dönüş ile ilgili en kapsamlı malumat Ezra bölümünde mevcuttur. Ayrıca sürgünden dönüş ve mâbedin yapılmasına ortam hazırlayan Pers dönemi ile ilgili mevcut diğer bilgiler Nehemya ve Daniel Kitapları'nda zikredilmektedir.

Bu dönemlerle ilgili genel kanaat, Yahuda'nın işgal sonrası halkının sürgün edilişi ile başlar, Persler tarafından yıkılan Babil'den dönüşler ile son bulur. Sürgün zamanı Yahuda'da kalarak hayatlarını idame ettirmiş olanlar hakkında herhangi bir bilgi de yok gibidir. Babil sürgünü sonrası bilgi için Kutsal Kitap, sürgünden dönen Yahudiler ve onların yeniden gayretleri üzerinde durmaktadır. Yani hikâye genel itibari ile sürgüne gidenler ve sürgünden dönenler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Her şeye rağmen bu dönemle ilgili mevcut kaynaklar Yahudi tarihi açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığını göstermektedir. Babil sürgününden ilk dönüş Koreş'in (M.Ö. 538) fermanı ile mümkün olmuş ve Daryus (M.Ö. 521-485), Artahşaştta (M.Ö. 464-423) ve II. Artahşaştta (M.Ö. 404-358) zamanlarında da bölüm bölüm Kudüs'e dönüşler devam etmiştir.⁴⁰

Tanrı, sürgün dönüşünde Yahudilerin normalleşmemelerinin ve çekilen bütün zahmetlerin sebebinin mâbedin olmayışından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bütün bu yaşanan zahmetlerin ortadan kaldırılması için mâbedin tekrar ihya edilmesi gerekmektedir.⁴¹ Bu durum Kutsal Kitap'ta şu şekilde anlatılmaktadır: "Çok çektiniz ama az biçtiniz; yiyorsunuz ama doymuyorsunuz, içiyorsunuz ama kanmıyorsunuz, giyiniyorsunuz ama ısınmıyorsunuz; maaşlarınızı alıyorsunuz fakat paranızı sanki delik bir keseye koyuyorsunuz."⁴²

Bâbil Devleti'nin yıkılması ve Pers Kralı Koreş'in fermanı ile Yahudalılar mâbed inşasını (II. Mâbed) yeniden gerçekleştirmek için gayret etmişlerdir. Kral Koreş tarafından vali Şeşbassar'a 'Tanrı'nın tapınağını eski yerinde yeniden kur, bu kapları al, gidip Kudüs'teki tapınağa yerleştir' buyruğu neticesinde Şeşbassar Tanrı'nın Kudüs'teki tapınağının temelini atıp kutsal eşyaları oraya

koymuştur.⁴³ Gerçi Kutsal Kitap'ta mâbedin tekrar inşa edilmesine dair herhangi bir zaman belirtilmemektedir, fakat Şeşbassar'ın Tanrı'nın Kudüs'teki mâbedinin temelini attığı ve o günden bu yana yapım işlerinin henüz bitmediği ifadesi yer almaktadır.⁴⁴ Kutsal Kitap'ta mevcut sürgün sonrası mâbedin inşa edilmesiyle ilgili bir diğer bilgiyi, 'Yosadak oğlu Yeşu ve kâhin olan kardeşlerin ve Şealtiel oğlu Zerubbâbil'le kardeşlerinin İsrail'in Tanrısı'nın sunağını yeniden kurması' hadisesinden öğrenmekteyiz.⁴⁵ Lakin tarihsel süreçte Zerubbabel döneminde mâbedin temellerinin henüz atılmadığını görmekteyiz ama Kutsal Kitap'ta mâbedin temelini Zerubbabel'in bizzat kendi elleriyle attığı ifadesi de bulunmaktadır.⁴⁶ Kutsal Kitap'ta mevcut bilgilerin değişkenlik arz etmesi, konumuz üzerindeki belirsizliğin devam etmesini sağlamaktadır.

Her şeye rağmen Daryus'un krallığının ikinci yılında, peygamberler Hagay ve Zekeriya'nın da desteğiyle yeniden inşa edilen ve yapımı Daryus'un krallığının altıncı yılına kadar süren.⁴⁷ bu mâbed, Kral Süleyman'ın inşa ettiğinden bir hayli küçük yapılmıştır. Lakin yeni mâbed, Yahudiler açısından çok anlam ifade etmektedir.

M.Ö. 722'de önce İsrail'in; ardından da MÖ. 586'da da Yahuda'nın krallığına son verilmesiyle başyılan süreç, Babillilerin Pers İmparatorluğu tarafından yıkılması ve Perslerin ise Büyük İskender (*Helenler*) tarafından nihayete erdirilmesi, İskender'in ölümünden sonra da Ptolemy Hanedanlığı, Grek Selucid kralı Antiochus Epiphanes, Makabiler veya Haşmoniler (*Yahudilerin yönetimi M.Ö. 164*) ve Haşmoni Hanedanı içindeki iktidar kavgası neticesinde General Pompey'in bölgeye müdahale edip idareyi eline alması sonucu Roma İmparatorluğu (M.Ö. 63)⁴⁸ olarak devam etmiştir.

Büyük İskender'in Babil'i ve Kudüs'ü ele geçirmeye başlayan Grek dönemi (M.Ö. 332) ile Pers yönetiminin kutsal topraklara dönüşü izin vermesi ile tekrar canlanan, Yahudi hayatı ve mâbedin merkezi önemi sekteye uğramıştır.⁴⁹ Mısır ve Suriye merkezli Grek yönetimi döneminde çok sayıda Yahudi'nin Mısır, Ege ve Akdeniz dolaylarına sürülmesiyle birlikte, anadilleri Grekçe olan Hellenistik kültürün etkisinde gelişen Diaspora Yahudiliği zuhur etmiştir.⁵⁰

Bu dönemde (M.Ö. III.-M.S. IV Asır) hâkim kültür nedeniyle Yahudi cemaat Grekçe konuşmaya başlamış, İskenderiye Yahudi cemaati için Tevrat Grekçe'ye (*Septuagint*)⁵¹ çevrilmiştir. Tevrat'ın Grekçe'ye tercümesi, Ptolemy Hanedanlığı'ndan Kral II. Ptolemy (*Ptolemy Philadelphus-M.Ö. 285-246*) zamanında gerçekleşmiştir.⁵² II. Mâbed döneminde, Hıristiyanlığın birinci yüzyılında Yahudiler arasında üç büyük Yahudi cemaati oluşmuştur. Bunlar öncelikle, Yahudi inancının Helen kültürüne karışmasını istemeyen Ferisiler ile aristokrat sınıfı temsil eden yalnızca yazılı geleneği kabul eden ve Süleyman Mâbedi'nin idaresini elinde tutan Sadukiler'dir. Ardından Roma hâkimiyetine karşı gelen Zelotlar ile Ölü Deniz bölgesinde yaşayan, Esseniler'dir.⁵³ Sayıca en büyük cemaati oluşturan ve Mâbed'in yıkılmasından sonra da varlığını devam ettiren Ferisilerin özellikle Rabbani Yahudiliğin oluşumunda önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Bu sözünü ettiğimiz Yahudi cemaati genel itibari ile Hellenistik kültüre tepki olarak çıkmıştır.⁵⁴

Haşmoni döneminden sonra bölgenin yönetimine geçen Roma komutanı Pompey M.Ö. 63 Kudüs'te Yahudilere ve mâbede yönelik çeşitli saldırılar düzenlemiştir.⁵⁵

Daha sonraları M.Ö. 37-4 yılları arasında hükümdarlık yapan Herod, yeni plan, proje kapsamında Kudüs'ü yeniden imar etmiştir. Yenilenen yüzü ile Kudüs önemli

bir merkez haline gelmiştir fakat; mâbedi görkem açısından yetersiz göyerek burayı yeniden inşa etmek istemiştir.⁵⁶ Yahudilerce mâbedin yıkılması anlamına gelen bu faali-

yet, Herod'un bir takım önlemler alması ile halledilmiştir.⁵⁷ Bu süreç Romalıların M.S. 70 yılında mâbedi yıkmasına kadar devam etmiştir.

Roma ile Yahudi dini yaşayışı arasındaki fark ve uygulanan baskı politikası Roma ile Yahudiler arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Yahudiler Roma'nın baskıcı politikalarına son verme istemi ile 'Büyük İsyan'ı başlatmıştır. Yahudiler içerisinde hatırı sayılır Yahudi topluluğu isyana destek vermemiş, hatta Roma'ya karşı ayaklanmanın kendilerine zarar getireceğini savunmuştur. Fakat Zelotlar (Zeolotlar)⁵⁸ Roma ile yapılacak hiçbir ilişkiyi kabul etmeyerek M.S. 66 yılında kendilerinin sonunu getirecek bir isyana kalkışmışlardır⁵⁹ ve neticede mâbed M.S. 70 tekrar yıkılmıştır.

DİPNOTLAR

- 1) Ronald H. Sack. Images of Nebuchadnezzar, London: Susquehanna University Press, 1991, s.48.
- 2) Sürgün peygamberleri tarafından, halkın Tanrı'yla yapılan ahde sadık kalmamaları ve yabancı ilahlara ibadet etmeleri, kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda devletlerinin yıkılmasına sebep olarak gösterilmektedir.
- 3) Sack, age., s.47-49.
- 4) İşgâl esnasında Rabb'in tapınağı, sarayı ve Kudüs'teki bütün evler ateşe verilip önemli yapılar yakılmıştır. Muhafız birliği komutanı önderliğindeki Kildani ordusu Kudüs'ü çevreleyen surları yıkmıştır. Komutan Nebukadnezzar'dan kentte sağ kalanları, Babil Kralı'nın safına geçen kaçakları ve geri kalan halkı sürgün etmiştir. Ancak bağcılık, çiftçilik yapımlar diye bazı yoksulları orada bırakılmıştır. Kildaniler Rabb'in tapınağındaki tunç sütunları, ayaklıkları, tunç havuzu parçalayıp tunçları Babil'e götürmüştür. Babil sürgünü ile ilgili malumat için bkz. II. Krallar, 25/9-13; I. Krallar, 7/15-22; II. Tarihler, 3/15-17; I. Krallar, 7/ 23-26; II. Tarihler, 4/2-5; Yeremya,13: 17-23.
- 5) Peter R. Ackroyd, Exile and Restoration/A Study of Hebrew Thought of the Sixth Century B.C., Philadelphia: The Westminster Press, 1975, s. 25. 6) II. Krallar, 24/1.
- 7) II. Krallar, 24/11-14.
- 8) Kral Sidkiya 11 yıl süre ile tahtta kalmıştır. Bkz. II. Krallar, 24/18.
- 9) II. Krallar, 24/16-17.
- 10) Yeremya, 37/1-10.
- 11) Emil G. Hirsch, Ira Maurice Price and Wilhelm Bacher "Nebuchadnezzar", 2010, <http://www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=154&letter=N> (19 Kasım 2010).
- 12) II. Krallar, 25/1-7.
- 13) II. Krallar, 24/22-25.
- 14) S. Leyla Gürkan, Yahudilik, İstanbul: ISAM, 2008, s. 24.
- 15) Sack, age., s.21.
- 16) Grintz Yehoshua, "Temple, First Temple", EJD, Celil Roth (ed.), Jerusalem: Keter Publishing House, 1978, s. 945.
- 17) Yeremya, 29/5-7.
- 18) Kürşat Demirci, Yahudilik ve Dini Çoğulculuk, İstanbul: Ayışığı, 2005, s. 28.
- 19) Ackroyd, age., s. 32-33.
- 20) Hezekiel, 11/16.
- 21) II. Krallar, 25/11-12.
- 22) Yeremya, 52/15-16.

- 23) II. Tarihler, 36/20.
- 24) II. Tarihler, 36/21.
- 25) Lester L. Grabbe, "Israel's Historical Reality After the Exile", The Crisis of Israelite Religion/Transformation of Religious Tradition in Exilic and Post-Exilic Times, (ed. Bob Becking and Marjo C. A. Korpel), Brill, Leiden-Boston-Köln, 1999, s. 17.
- 26) I. Krallar, 9/5.
- 27) II. Samuel, 7/4.
- 28) Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002, s. 17-18.
- 29) Hezekiel, 20/32.
- 30) Yeşeya, 46/1-9.
- 31) Hezekiel, 14/6.
- 32) Yeşeya, 65/9.
- 33) Yeremya, 41/4-5.
- 34) Kutsal Kitap'ta Koreş ile ilgili bilgiler; II. Tarihler, Yeşeya, Yeremya, Daniel ve Ezra Kitapları'nda yer almaktadır. Ayrıca Talmud ve Midraşa da Koreş'e dair bilgiler yer almaktadır. Genel olarak Kutsal Kitap'ta (Tanah) İsrail'i korumak ve üzerine vazifelenirilen görevi ifa etmek için Tanrı tarafından seçilmiş biri olarak anlatılır. Tanrı tarafından Koreş'e verilen görevi, sürgünde bulunan İsrailoğulları'nı Kudüs'e dönmelerine ve mâbedi yeniden yapmalarına müsaade etmektedir. II Tarihler'in son bölümünde ve Ezra Kitabı'nın başlarında Koreş'in Yahudi tarihi rolüyle ilgili çok müspet değerlendirmeler mevcuttur. Buralarda, Koreş, Babil'i işgal edip mağlup etmesi ve Yahudileri esaretten azat etmesi Yahudilerin kurtuluşuna ve Kudüs'e dönüşüne etken biri yani bu hadiselerin müsebbibi olarak görülmektedir.
- 35) Ezra, 1/8; 5/14.
- 36) Ezra, 2/2.
- 37) Pers Kralı Koreş'in Fermanı şu şekildedir: "Göklerin Tanrısı Rab yeryüzünün bütün krallıklarını bana verdi. Beni Yahuda'daki Kudüs Kenti'nde kendisi için bir tapınak yapmakla görevlendirdi. Aranızda O'nun halkından kim varsa Tanrısı onunla olsun. Yahuda'daki Yeruşalim Kenti'ne gidip İsrail'in Tanrısı Rabbin, Yeruşalim'deki Tanrı'nın Tapınağı'nı yeniden yapınlar. Krallığımda yaşayan yerliler, sürgün oldukları yerlerde sağ kalmış olanlara altın, gümüş, mal ve hayvanlar sağlamakla birlikte Kudüs'teki Tanrı'nın Tapınağı'na gönülden sunular sunsun." (Ezra, 1/1-4).
- 38) Ezra Kitabı'na göre Koreş'in Yahudular için verdiği ferman Kral Daryus döneminde de önemini korumuştur. Geniş bilgi için bkz. Ezra, 6/3-5.

- 39) Gürkan, age., s.24-25.
- 40) Thomas L. Thompson, "The Exile in History and Myth: A Response to Hans Barstad", Leading Captivity Captive/The Exile as History and Ideology, (ed. Lester L. Grabbe), Sheffield Academic Press, England, 1998, s.105.
- 41) Bkz. Hagay, 1/7-8.
- 42) Hagay, 1/5-6.
- 43) Ezra, 5/15-16.
- 44) Ezra, 5/16.
- 45) Ezra, 3/2 ve 6.
- 46) "Rab bana yine seslendi: 'Bu tapınağın temelini Zerubbâbil'in elleri attı, tapınağı tamamlayacak olan da onun elleridir. O zaman beni size her şeye egemen Rabb'in gönderdiğini anlayacaksınız. Küçük işleri yapma gününü kim küçümsüyor? İnsanlar Zerubbâbil'in elinde çekülük görünce sevinecekler. Bu yedi kandil Rabb'in bütün yeryüzünde dolaşan gözleridir.'" (Zekeriya, 4/8-10)
- 47) Ezra, 6/14-15.
- 48) Gürkan, age., s.25.
- 49) Suzan Alalu, Yahudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Yayın A.Ş., 2001, s. 204.
- 50) Gürkan, age., s.26.
- 51) II. Ptolemy zamanında oluşturulmuş Septuagint, Eski Ahid'in bilinen en eski nüshalarıdır. Massorah (geleneksel) İbranice nüshadan daha eskidir. Geniş bilgi için bkz. Adam, age., s.21.
- 52) Adam, age., s. 20-21.
- 53) Muhammed Aaturrahim, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, II. Basım, Kürşat Demirci (çev.), İstanbul, İnsan Yayınları, 1994, s.29.
- 54) Gürkan, age., s.26.
- 55) Peter Richardson, Herod: King of the Jews and Friend of the Romans, Columbia: University of South Carolina Press, 1996, s. 240.
- 56) Peter Richardson, Herod: King of the Jews and Friend of the Romans, Columbia: University of South Carolina Press, 1996, s. 245.
- 57) Philip Brinbaum, "Temple", Encyclopedia of Jewish Concepts, Hebrew Publishing Company, New York, 1991, s. 80.
- 58) Bir Yahudi mezhebi. Geniş bilgi için bkz. A. Agus, "Judaism", Historical Atlas of the Religions of the World, New York: Macmillan Publishing Co. 1974, s. 147-148. 59) S. A. Nigosian, World Religions, Edward Arnold (drl.), London, 1975, s. 39.